

Марија Ѓорѓиева Димова

Цитатни мистификации

Апстракт: Целта на овој текст е да се истражува вакантната цитатност, како еден од интертекстуалните модели, во македонската постмодерна проза. Предмет на толкување се два книжевни текста: расказот Ракописот од Китаб-ан на Влада Урошевиќ и романот Папокот на светот на Венко Андоновски. Интерпретацијата се одвива на две рамништа: проследување на главните одлики и техники на овој интертекстуален модел (псевдоцитатноста, дедуктивната нарација, мистификацијата, парадоксот, интертекстуалниот мизанабим) и на рамништето каде што се демонстрираат метатекстуалните функции на вакантната цитатност: нејзините имплицитни коментари врз интертекстуалноста, врз епистемолошката несигурност и онтолошките трансгресии на/во книжевноста.

Клучни зборови: македонска литература, постмодерна фикција, интертекстуалност, вакантна цитатност, метатекстуалност

Abstract. The aim of this text is to examine the vacant citation as one of the intertextual models in recent Macedonian postmodern fiction. The subject of analysis are two texts: the short story “*Rakopisot od Kitab-an*” (“*The Manuscript of Kitab-an*”) by Macedonian author Vlada Urosevik and the novel “*Papokot na svetot*” (“*The Navel of the World*”) by Macedonian author Venko Andonovski. The interpretation is focused on two levels: on the main characteristics and procedures of this intertextual model (pseudocitation, deductive narration, mystification, paradoxes, intertextual *mise en abyme*); and on the level of metatextual functions of vacant citation: its implicit comments on the intertextuality, epistemological uncertainty and ontological transgressions of literature and within literature.

Key words: Macedonian literature, postmodern fiction, intertextuality, vacant citation, metatextuality

Цитатноста, поим којшто е непознат во термилошките прирачници и речници, е неологистички термин којшто добива теориска афирмација во рамки на хрватската интертекстуална парадигма, промовирана во студијата Теорија на цитатноста (1990) од Дубравка Ораиќ-Толиќ. Таа ја дефинира цитатноста како вид експлицитна интертекстуалност којашто се однесува на сите оние случаи кога цитатната релација станува «доминанта на еден текст, на авторски идиолект, на уметнички жанр, стил или култура, каде што се поставува како онтолошко и се-

миотичко начело» (Ораиќ 1990: 5). Притоа, знаците на надворешна сигнализација (наводници, курзив, фуснотни упатувања на изворникот) не се неопходни за да се потврди постоењето на цитатната релација. Говорејќи за хиперцитатноста, како една цитатна доминанта во постмодерната култура од 80-тите години, којашто «Гете не го чита, туку го цитира», Ораиќ ја констатира «бескрајната уметничка, научна и животна цитатност како начин на којшто европската цивилизација ги втиснува своите пораки во отворената и рамнодушната меморија на планетарната масмедиумска култура» (Ораиќ 1990: 210). Во комплексната типологија на цитатни модели што хрватската теоретичарка ја прави врз основа на различни критериуми, посебно е атрактивен моделот на вакантната или празната цитатност, која типолошки спаѓа во групата цитати според обемот на совпаѓање меѓу прототекстот и цитатот. Вакантната цитатност се одликува со отсуство на цитатната еквиваленција помеѓу текстот и цитатот / прототекстот, било да се работи за фингирање на цитатниот допир меѓу постојниот прототекст и цитатот (варијантата псевдоцитатност), било да се работи за отсуство и на реалниот прототекст и на цитатот (варијантата парацигатност) (Ораиќ 1990: 18). Главна одлика на двете цитатни варијанти е тоа што и двете го оголуваат категоријалниот цитатен триаголник, сочинет од цитатот – сопствениот текст – туѓиот текст, односно самата релација на совпаѓање.

Сондажата во корпусот на современата македонска проза не доведе до неколку текстовни парадигми, од аспект на основните модели на вакантната цитатност: расказите *Ракописот од Китаб-ан* од Влада Урошевиќ (1983) и *Летачки триумф* од Ермис Лафазановски (1992), кусата проза *Таблица прваја* од Блаже Конески (постхумно објавена во списанието *Културен живот*, 1993, број 2–3) и романот *Папокот на светот* (2001) од Венко Андоновски. Ако текстот на Конески е репрезентативен во однос на мистификацијата, со оглед на тоа што ја користи постапката на мимикрирано претставување на сопствениот текст како туѓ (индицирано преку насловот и преку авторот – потписник), иако паралелно е присутен и процесот на демистификација, тогаш расказот на Лафазановски е егземпларен во однос на парацигатната вакантност: во отсуство на реалниот прототекст, се наведуваат фрагменти од непостоечка книга од непостоечки автор и се цитираат делови од псевдонаучни текстови, илустрирајќи го она што Жерар Женет го именува како псевдорезиме од борхесовски тип.

ВАКАНТНАТА ЦИТАТНОСТ ВО РАСКАЗОТ РАКОПИСОТ ОД КИТАБ-АН

Псевдоцитатност

Ракописот од Китаб-ан од Влада Урошевиќ¹ е конструиран низ техниката на пронајден ракопис, што е особено експлоатиран топос во современата проза (на пример, од страна на Хорхе Л. Борхес, Умберто Еко, Милорад Павиќ). Во случајов, се работи за псевдоцитатната варијанта на вакантност, застапена преку двојниот прототекст: постои реалниот прототекст чие присуство во расказот е посредувано преку метонимскиот принцип *pars pro toto*. Имено, уште на првата страница на-

¹ Урошевиќ во текстот *Писателот во дијалог* со друго книжевно дело, нуди своја типологија на начините на интегрирање на цитати во современата македонска поезија. Според него, првиот начин подразбира недвосмислено упатување на изворот, со графичко индицирање на интерполираните цитати во новиот поетски контекст. Вториот начин, пак, подразбира експлицитна цитатна постапка, но без графички индикатори, што придонесува за «поголемо чувствување на врската помеѓу текстот на изворникот и новиот текст» (Урошевиќ 1986, 105–117).

раторот соопштува: «Текстот на записот врз пергамент беше, всушност, цитат од ракописот на арапскиот алхемичар, принц од династијата на Омеидите, Калид ибн Јазид, мал дел од книгата позната под името Разговори на кралот Калид и физичарот Мариен»¹. Веродостојноста на изворникот подлежи на текстуална верификација: ракописот – цитат ќе го пронајдеме во книгата *Histoire de L'alchimie*² каде што, пак, е преземен од текстот под наслов *L'entretien du roi Calid et du philosophe Morien*. Втората предлошка се патописните белешки *Демони, дервиши и светители* на Анатола де Мејбом (1956)³. Авторот, кој инаку докторирал филозофија на Универзитетот во Прага, го опишува својот престој во Македонија кон крајот на 30-тите години. Интертекстуалната селидба е очигледна и на ниво на мотиви – преку ликот на научникот-прашки докторанд и на ниво на постапки – преку конфузното испреплетување на фактичкото и на фикционалното. Меѓутоа, расказот на Урошевиќ се концентрира врз необичното патување на архаичниот ракопис, употребено како повод да се следи оголувањето на цитатната релација, и да се потенцира потенцијата на текстовната еквиваленција и на нејзиното разоткривање да генерираат нов текст(расказот), кој добива метакнижевен и метапоетички статус.

Дедуктивна нарација

И токму во начинот на разоткривање на цитатното совпаѓање лежи мајсторството на авторот: во таа смисла, индикативен е редоследот на изнесувањето факти, како вешто и тактично дозирање на информациите, но и како проблематизирање на нивната веродостојност: необично и неочекувано, цитатниот извор е откриен уште на самиот почеток, на што се надоврзува предисторијата на ракописот, фактографски поткрепена; во продолжение, се проследува судбината на ракописот по неговото механичко делење, коешто се доведува во врска со еден историски настан – пожарот во Скопје од 1689-тата година – и кругот се затвора со интегралното наведување на цитатот.

Приказната, конструирана околу патот на ракописот, се сведува на дедуцирање и детектирање на постојните верзии за тоа патување. Во таа насока, своја оправданост наоѓа дедуктивната нарација, овозможувајќи приказната да се деривира од и преку интеракцијата и координацијата на различните извори и приказни, кои имаат статус на сведоштва за судбината на ракописот, а кои, во интертекстуалната природа на текстоот, партиципираат како лажни или вистинити прототекстови. Оттаму, «дедуктивното раскажување прераснува во испрашување на внатрешните принципи на приказната / приказните» (Јерков 1991: 169). Во ретроактивното објаснување на постапките по повод романот-првенец *Името на розата*, Умберто Еко го воведува поимот вештачки дијалогизам, како метанаративна постапка која го користи извесниот ракопис – предмет на размислување на наративниот глас – и како предмет на толкување во мигот додека се одвива раскажувањето (Еко 2002: 198). Кај македонскиот автор оваа постапка е мотивирана преку фокусирањето врз судбината на ракописот, што, пак, е посредно мотивирано со постапката на научно истражување на цитатната релација меѓу прототекстот и цитатот. Она што притоа е симптоматично и проблематично, е истражувачкиот процес кој поприма мистификациски димензии.

¹ *Урошевиќ Влада*. Ракописот од Китаб-ан. Лов на еднорози. Скопје: Македонска книга, 1983. С. 155.

² *Hutin Serge*. Histoire de L'alchimie. Marabout Universite, 1971.

³ За ова необично патување на Мејбом, Урошевиќ говори во својот текст: «Наполу вистинско напољу имагинарно патување (кон патописната книга на Анатола де Мејбом за Македонија)» (Астролаб. Скопје: МАНУ, 2000. С. 362–368.

Мистификација

Според хрватскиот теоретичар Павао Павличиќ, мистификацијата претставува една од интертекстуалните, односно цитатните форми којашто е особено експлоатирана во постмодернистичката проза. Во текстот на Урошевиќ таа форма е навестена низ сознанието за лесната присвојливост на делови од туѓ текст и за уште полесното легитимирање на авторството над туѓите текстови. Во прилог на тоа оди и механизмот на мултипликација, присутен на сите нивоа во расказот: удвојување на ракописот чијашто првично интегрална форма е разбиена на два дела; удвојување на неговата десна половина, така што во еден миг сите мештани му ја продаваат на истражувачот навидум идентичната и автентичната, комплементарна половина на ракописот (мултипликации и на пронаоѓачите, т. е. на условните или на лажните автори); понатаму, се мултиплицираат и фактите за судбината на ракописот и за неговите истражувачи, а верзиите се понудени од четири различни перспективи, кои се и текстуално-графички сигнализирани во расказот како А, Б, В, Г варијанти, чија експликативност осцилира меѓу сопоставените подрачја на фантастичното, чудното, неверојатното, од една страна, и на полициско-детективската извештајност и аргументираност, од друга страна. Ваквото поставување на веродостојното и на неверојатното, на доверливото и на недоверливото, на факцијата и на фикцијата го доведува идниот доктор на науки до состојба на «тотална анксиозна неизвесност» и до «апсолутна епистемолошка несигурност» (Мекхејл 2001: 30), при што неговото сомневање предизвикува и дополнителни онтолошки консеквенци: и истражувачот Исак бен Сарук и неговиот предмет на интерес – ракописот, односно неговите делови постојат или не постојат во светот на фактите, во зависност од тоа која верзија и претпоставка ќе ја одбереме, во зависност од тоа која приказна се чини поверојатна.

Псевдо-формите како вид книжевни измами (кои најчесто имаат пародиски предзнак), според Маргарет Роуз, најексплицитно ја илустрираат мистификациската конверзија: преку преобразување на постоечкото се доведува под сомневање она што е очигледно (Rose 1993: 70–71). Вакантната псевдоцитатност го обезбедува тој ефект и во текстот на Урошевиќ: ситуацијата кога кој било текстовен фрагмент може да го пополни празното место во оригиналниот ракопис и да партиципира во повторното воспоставување на неговиот интегритет, говори за можноста цитатното совпаѓање да ја афирмира алтернативната егзистенција на невозможното и на непостојното (било да се работи за текстот или за неговите фрагменти, било да се работи за неговите автори или за неговите пронаоѓачи). Ова колебање меѓу хипотезите и нивните аргументи резултира со низата контрадикции и парадокси.

Контрадикција / парадокс

Цитатната интертекстуалност станува една од метафикционалните постапки кои во класификацијата на Патриша Во се подведуваат во групата контрадикции: нивното присуство во *Ракописот од Китаб-ан* се манифестира низ симултаноста, низ алтернативните приказни понудени како една приказна, низ алтернативните завршетоци на приказната и низ чисто логичките контрадикции што се предизвикуваат меѓу нив (Женет 2003: 137–140). Според Ренате Лахман, парадоксот како облик на контрадикција, меѓу другото, се занимава и со специфична преработка и произведување на знаењето, при што: се доведува во прашање важечкото знаење, се разоткриваат одредени апории преку процесот на радикализирање или се разоткрива конечната невтемеленост на претпоставките, со што, во крајна линија,

се докажува несигурноста на бесприговорно понуденото знаење (Lachmann 2002: 116). Во секој случај, парадоксите и контрадикциите подеднакво го конфузираат и ликот-истражувач во расказот и читателот на расказот, така што и обајцата се доведуваат до истата состојба на несигурност и на скептичност по однос на она што е затекнато како утврден корпус на знаење и факти.

ВАКАНТНАТА ЦИТАТНОСТ ВО РОМАНОТ ПАПОКОТ НА СВЕТОТ

Цитатен мизанабим

Романот на Венко Андоновски типолошки припаѓа на псевдоцитатната варијанта на вакантна цитатност: тој, исто како и Урошевиќ, ја користи техниката на пронајден ракопис, односно постапката на «реконструкција на изгубена или непостоечка алка на текстот» (Попович 1982: 29). Имено, романот е конструиран како типичен цитатен облик, според принципот текст во текст, со експлицитно назначување на прототекстот и интегрално, «цитатно автентично» вклучување на туѓите, цитатно реферирани, прототекстови. Таа цитатна низа е составена од:

1. *Предговорот на приредувачот*: овој паратекст е конципиран како лаички коментар на приредувачот, идентификуван низ псевдонимот Јас, инаку брат на псевдо авторот на романот Папокот на светот. Редакторот, уште на самиот почеток, предупредува на својата книжевна некомпетентност, со што практично се оградува од ракописот што го приредува: «Да расчистиме уште на почетокот (сметководител сум и сакам чисти сметки): ова издание го давам на увид и го издавам на свет само поради брат ми. Односно поради куферот – ковчег на брат ми, што ми го врачича пет минути пред да ми го испорачаат телото во лимен сандак... она што всушност пресуди да се решам на еден ваков безумен чекор – објавување на заоставнината на брат ми: стотина и триесет странички текст отчуван на машина, на полужолти листови, со наслов 'Папокот на светот', а под него, со мали букви: 'роман'»¹. Но, дури и од таа нестручна позиција, приредувачот, сепак, прави коментари, па дури и коавторски интервенции во ракописот на братот-романсиер: постојано го искажува своето сомневање околу оригиналноста на текстот и околу неговото авторство, аргументирајќи со повеќе причини: бидејќи не верува во книжевниот талент на братот, бидејќи препознава сличности помеѓу текстот што го приредува и текстовите пронајдени во лектирата на покојникот (есеистички книги, научни студии, библиската Песна над песните), бидејќи се сомнева во можноста од креативна помош добиена од страна на познати автори, чиешто визит-картички ги пронаоѓа во заоставнината на братот (Горан Стефановски, Јордан Плевнеш, Соломон Маркус, Предраг Матвеевиќ). Сомневањето во жанровската припадност на текстот приредувачот го искажува во референциите во коишто го квалификува ракописот како «роман», како «чудно издание», како «роман-компилација». Од друга страна, редакторот интервенира и во самата структура и содржина на ракописот што го приредува, макар што тоа не го прави од авторско-креативни, туку од приватно-дискрециони причини: имено, плашејќи се од јавното мислење на малоградската средина, тој ги менува имињата на романескните ликови со имиња на книжевни ликови, преземени од Шега на Милан Кундера, единствената книга со којашто, како што тврди, не нашол сродности во романот на брат му.

2. *Приредениот ракопис, т. е. псевдо-романот Папокот на светот*: станува збор за постхумно објавена книжевна мистификација, составена од два дела:

¹ Андоновски Венко. Папокот на светот. Скопје: Култура, 2001. С. 5–6.

првиот дел, под наслов Клучалница, ја содржи повеста за Константин Филозоф, којшто го дешифрирал натписот ма Соломоновата чаша во Аја Софија во Константинопол; вториот дел, насловен како Клуч, е дневникот на братот-романсиер, кој содржи бројни есеистички дигресији.

3. *Судското сведочење на Луција Земанек*: таа е еден од ликовите во псевдо-романот, а нејзиниот «текст-сведоштво» цитатно е вметнат од страна на приредувачот.

4. *Поговорот-рецензија*: тој има статус на паратекст¹, но овојпат како стручен осврт кон второто издание на псевдо-романот, направен од страна на доцентот по литература, д-р Венко Андоновски.

5. *Дополнение-коментар* на приредувачот којшто се однесува на второто книжевно дело на неговиот брат – збирката љубовна поезија.

6. *Псевдо-стихозбирката Енигма*: збирката содржи девет песни напишани од страна на истиот автор на псевдо-романот, чиешто авторство, повторно, е спорно. Самиот приредувач спекулира со неколку можности – дека станува збор за авторски текст на неговиот брат од средношколските денови, дека се работи за текст со прикриено авторство (вистинскиот автор е мајката на неговата сакана), или, пак, дека се работи за компилација на творби од неколку македонски поети (Анте Поповски, Петре М. Андреевски, Радован Павловски), што се констатира и во скицата-експертиза на рецензентот.

7. *Приватно писмо*: тоа е адресирано до авторот на псевдостихозбирката, со потпис Б. Варошлија.

Функции на вакантната цитатност

Цитатните постапки и релации ја добиваат својата смисла и оправданост врз основа на функциите што ги имаат не само во рамки на дадениот книжевен текст, туку и пошироко, функциите што ги имаат во поширокиот контекст, било на авторската поетика, било на поетичките доминанти на дадената стилска формација. Во случајот на текстовите на Урошевиќ и на Андоновски вакантната цитатност ги илустрира поетичките специфики на постмодерната (македонска) проза. И токму на ова рамниште се активираат и се исчитуваат метатекстуалните функции на вакантната цитатност.

Цитатноста, како и секој интертекстуален вид, всушност, претставува облик на «текстуален трансвестизам»: чин во кој текстовните ткаенини се преткајуваат и се вткајуваат, се преоблекуваат и се преобликуваат, една во друга, една преку друга, една низ друга, една зад друга... Расказот Ракописот од Китаб-ан го демонстрира случајот на текст кој го проблематизира сопствениот идентитет, егзистирајќи низ своите две половини, кои потоа се умножуваат до бесконечност, така што процесот на маскирање е проследен низ фазите на комплементарност, идентичност и заемна конвертибилност на текстовните сегменти. Дилемата е: дали тие ситуации се израз на «семиотичко очајување», или, пак, тоа е една од стратегиите со кои книжевноста, самосвесно и досетливо, со посредство на интертекстуалноста, се брани од и се надмудрува со апокалиптичните и песимистичките прогнози за неј-

¹ Жерар Женет во типологијата на транстекстуални релации ја посочува и паратекстуалноста, којашто ги опфаќа сите облици на «опкружување на текстот», од типот на: наслов, поднаслов, меѓунаслови; уводи, поговори, напомени, предговори, белешки на маргините, епиграфи, илустрации и бројни други «дополнителни сигнали», кои се «привелигирани места на прагматичната димензија на делото, т. е. на неговото дејство врз читателот» (Женет 2003: 65–66).

зиниот статус, нешто што своевременно го заговараше Џон Барт преку синтагмата «книжевност на исцрпеноста».

Во тој контекст, вакантната цитатност има двојна рефлексija:

1. Ја потврдува неизбежноста на интертекстуалноста и на интертекстот, и релевантноста на односот книжевност – книжевност, како императив на актуелната ситуација на хиперцитатност кога, според Ораиќ, повеќе не читаме, туку, едноставно, цитираме. Тоа е, секако, потврда и на радикалната Бартовска интертекстуална концепција, според којашто интертекстот / интертекстуалноста се предуслов за текстот / текстуалноста, така што секој текст во исто време има нужно двојна позиција: прототекстовна и метатекстовна. Расказот на Урошевиќ ја илустрира оваа неминовност, сугерирајќи ја залудноста на потрагата по изворот на цитатот, потрагата по другата половина на ракописот, и воопшто, потрагата по совршената, компактната и научно описливата литература: таа е априори интертекстуална, а вакантната цитатност е само една варијанта на интертекстуалната очигледност.

2. Ја проблематизира постојната релација книжевност – наука: во расказот пронајдениот ракопис е опсервиран како предмет на научен интерес (тема на докторска дисертација). Тој факт ја условува следната каузалност: ако текстот што е предмет на научен интерес е подложен на необјаслива мултипликација и конверзија, тогаш тоа има реперкусии и врз научниот потход и врз неговите параметри на веродостојност, вистинитост, објективност, конечност. Осведочувајќи ги стапците, апсурдите и илузиите во кои запаѓа бескрајното детектирање експлицитни / имплицитни текстови, расказот на Урошевиќ го отвора и прашањето за псевдосциентизмот, втемелен врз слободата во менувањето факти или поигрувањето со нив. Оттаму и можната етичка дилема: дали да се признае поразот и немоќта, како што тоа го сторил Исак преку таинственото заминување, или пак, по секоја цена да се истрае, макар и да се прибегне кон псевдо / квази научни конструкции?!

Несомнено, *Ракописот од Китаб-ан* ја потврдува својата неприкосновена парадигматичност: тој го илустрира случајот кога во рамките на ист текст постои паралелното афирмирање на еден интертекстуален модел (вакантната цитатност), применет како конструктивен принцип, но и неговото иронично поткопување: можеби сета книжевност е во знакот на цитатот, кој во бескрајната трансмисија ги загубил наводниците, ама залудно е да трагаме по неговата докажлива изворност и автентичност. Иако расказот го користи обликот на „рестриктивната интертекстуалност“, односно на експлицитната интертекстуалност текст во текст, сепак, тој подеднакво ги тангира и радикалните интертекстуални концепции, со самото тоа што ги иронизира и интертекстуалните проучувања воопшто. Со оглед на тоа, расказот функционира како двоен метатекст:

1. *Коментар на интертекстуалноста*: неможноста да се лоцира и да се верификува цитатниот извор честопати се алибира со чудото и со необјаснивото, а на лесното умножување на прототекстовите соодветствува замаглувањето и релативирањето на границите оригинал – копија: «Макар што дотогаш не се сомневаше во нивната оригиналност, сега почна да забележува низа грешки, мали нелогичности, дури и траги од вешто скрини измами. Сфати, очаен, дека некои од оние примероци што му ги нудеа по мрачните ќошиња на чаршијата се далеку поблиски до оригиналот отколку овие ливчиња, а дека оригиналот е бескрајно далеку, недостижен и надвор од можноста за проверување» (Урошевиќ 1983: 163).

2. *Коментар на проучувањето на интертекстуалноста*: заминувањето и откажувањето на Исак бен Сарук, кој капитулира пред нелогичното мултиплицирање и заменување делови од ракописот, е израз на немоќта на научната детекција која повеќе не е во состојба ниту да го следи ракописот, ниту да го идентификува неговото потекло, а уште помалку да го фокусира низ научната призма: «Чудно е, се разбира, дека еден ракопис чија судбина можеме да ја следиме повеќе векови, има во нашите денови толку нечитлива трага» (Урошевиќ 1983: 163). Во тој контекст е направена и ироничната констатација на нараторот со која завршува расказот: «Стручњациите никогаш не дознаа дека се работи за цитат од една стара книга за алхемија; но и да дознаа, којзнае дали тоа би им помогнало во нивната работа» (Урошевиќ 1983: 166). Несомнено, интертекстуалноста, подеднакво, ги предизвикува и ги заведува и книжевноста / писателот и науката / научникот. И, макар што, провокацијата возбудува, сепак, да се биде заведен не значи да се триумфира, туку да се биде потчинет пред заведувачот!

Следствено, епистемолошката несигурност која ја продуцира вакантната цитатност во расказот има и дополнителни, онтолошки импликации:

1. Ја имплицира загрозеноста на *онтолошкиот статус* на книжевноста: со тоа што вакантната цитатност упатува на состојбата кога книжевноста повеќе не се однесува непосредно на стварноста како референтен свет, туку до неа доаѓа посредно, преку туѓите текстови, односно цитати, сугерирајќи ја неизбежноста на предлошката во секој книжевен чин.

2. Го имплицира *онтолошкиот релативизам*, потврдувајќи ја лесната трансгресивност во сите насоки (книжевност-книжевност; книжевност-стварност, фикција-факција), што секако говори и за подлабока онтолошка нестабилност.

Парадоксот којшто произлегува од неизбежноста на интертекстуалноста и од залудноста на нејзиното проучување, ја промовира единствената можна извесност, онаа на текстот, којшто единствено слободно плови во сите насоки. Наспроти епистемолошката несигурност (во доменот на науката) и онтолошкиот релативизам (во доменот на книжевноста) стои Текстот, без оглед на тоа дали ќе биде прототекст или метатекст, дали ќе биде лева или десна половина од архаичен ракопис, дали ќе биде предмет на докторска дисертација или експонат во берберска работилница. Слободата на текстот (претставена низ необичното патување на ракописот) и немоќта за негово научно фиксирање (претставена низ заминувањето на Исак бен Сарук), односно вакантната цитатност, која лежи во основата на овие две постапки, ја потврдува единствената релевантност на текстовните релации: откривањето на врските значи пополнување на празните места меѓу одделните текстови, значи ситуирање на (интер)текстот меѓу најмалку два текста. Заговарајќи ја празнината (било како празно место на прототекстот, било како празна релација меѓу прототекстот и цитатот) книжевната вакантност се манифестира како интертекстуална варијанта, чијашто цел е (интертекстуално) пополнување и впишување во меѓу-текстовноста. Несигурното, неизвесното, празното може да се пополни само преку она што е веројатно, а веројатното и можното, во аристотеловска смисла, е привилегија на книжевноста.

Ракописот од Kitab-an може да се чита како потврда на ставот на Брајан Мекхејл за сеприсутноста на приказната: имено, расказот ги рас-кажува и ги пре-раскажува мноштвото, веќе конструирани приказни околу ракописот и неговите истражувачи. Рас-кажувајќи ги и пре-рас-кажувајќи ги веќе конструираниите

приказни, и расказот се конструира како миријада од приказни за приказната и приказни во приказната и приказни зад приказната и приказни низ приказната! И наративниот принцип добива легитимитет и во книжевен и во научен контекст: и писателот и научникот се неминовно *homo fabulans* (и раскажувачи и толкувачи), и тоа е единствената можна позиција и во творењето и во толкувањето на книжевноста, односно на нејзините текстовни репрезенти. Дури и она што во одреден миг имало статус на факт, веќе во друг миг е демистификувано само како една конструкција, па неговата аподиктичност се разводнува и се релативира, сведувајќи се само на една од можните приказни. «Впрочем, сакајќи веројатно да ги објаснат многубројните варијанти на приказната, некои велат дека во тој миг во Скопје престојувале двајца луѓе што го носеле истото име: Исак бен Сарук. И дури дека престојувале во исто преноќевалиште. А некои, пак, велат-претерувајќи, се разбира – дека ги имало четворица. Доколку би се прифатила оваа неверојатна претпоставка – која сè уште кружи низ круговите на постарите жители на овој град и која претставува, всушност, удвоена приказна за класичниот двојник – тогаш секоја од изнесените варијанти би можела да биде точна» (Урошевиќ 1983: 164). Ирелевентни се и објективноста и веродостојноста, наспроти потребата приказната да биде интересна за публиката, но и стратешки корисна (Мекхејл 2002: 25). Корисна во смисла на интригирање и, доколку е сè уште можно, збунување на публиката чиј вкус, во услови на интензивниот интертекстуален тренинг, е несомнено префинет; но, корисна и за самата книжевност, којашто го струга сопствениот палимпсест и ги пополнува така создадените белини и празнини, «ставајќи го акцентот врз постапката, и враќајќи се кон самиот чин, кон фактот дека нешто (сè уште) се прави уметнички, т.е на уметнички начин» (Павличик 1989: 43).

Цитатноста, како доминантна интертекстуална релација и постапка во структурирањето на романот Папокот на светот повеќекратно е функционална, првенствено, во насока на демонстрирање на поетичките доминанти на постмодерната интертекстуалност, но и пошироко, на постмодерната проза. Таа функционалност може да се аргументира на три рамништа:

1. На рамниште на интертекстуална релација: во услови кога современата култура нуди бројни примери за «бескрајната уметничка, научна и животна цитатност» (Ораиќ 1990: 210), романот на македонскиот автор илустрира една од хиперцитатните варијанти, којашто ги демонстрира типичните онтолошки трансгресии на границите и помеѓу световите, но и помеѓу текстовите, што, практично, се одвива во сите насоки: уметност – стварност, уметност – неуметност, уметност – псевдоуметност. Во Папокот на светот таа трансгресија се реализира преку постапката на цитатно калемење и компилирање на хетерогените текстови. Притоа, оваа постапка потврдува на кој начин еден книжевен текст (роман) и еден «животен» текст, или текст од / за животот (дневник), може да се инсертираат во сосема различен уметнички (кон)текст, да се најдат во непосредно соседство, да се прелеваат, во смисла да имаат идентична содржина, а нивните ликови да доживуваат идентична судбина, откривајќи ја можноста едното да го препишува, да го содржи другото или, пак, да се огледува во него и да се угледува на него, едниот да биде Клучалница, а другиот Клуч. Самиот факт што во структурата на романот се јукстапонираат и семантички се поврзани разнородни текстови – поетско-прозни (псевдоуметнички текстови), писма, дневници, коментари (неуметнички и приватни текстови), судски сведоштва (административни текстови), рецензии (научни текстови), односно дека на исто рамниште егзистираат реални

и измислени / лажни автори, сосема јасно ја експлицира постмодерната состојба на релативирање на границите и на нивелирање на световите. Таквата романескна структура наоѓа своја поткрепа и во тезата на Брајан Мекхејл за «онтолошката доминантa на постмодерната проза» (Мекхејл 2001: 10), артикулирана преку онтолошките теми и постапки коишто ја демонстрираат «онтолошката плуралност и нестабилност» (Мекхејл 2001: 11).

Во книжевноуметничкиот текст под наслов Папокот на светот од реалниот автор Венко Андоновски се интегрираат неколку прототекстови – уметнички, псевдоуметнички и «транссемиотички» (Ораиќ 1990: 23), така што се добива една мултиплицирана цитатна конструкција од типот текст во текст, текст покрај текст, текст зад текст, текст под текстот. Цитирани се две книжевни мистификации: едната, псевдо-романот Папокот на светот (кој, не случајно, има идентичен наслов со романот на Андоновски), цитатно компилиран од различни уметнички и неуметнички текстови; другата книжевна мистификација е псевдо-стихозбирката Енигма, која, пак, е микстура од поетски текстови на различни (реални) автори.

2. На рамниште на метатекстуалноста, којашто е во функција на илустрирање на постмодерните тенденции да се реafirмираат книжевноста и книжевниот текст како коментар, фуснота, метатекст во однос на традицијата сфатена како глобален прототекст. Моделот на вакантна цитатност во Папокот на светот се открива во светлината на своевиден коментар за актуелните случувања во книжевноуметничката и во книжевнонаучната сфера, во смисла на критичко превреднување на параметрите што владеат и во творечката продукција и во нејзината критичка верификација. Оттаму, впрочем, и реакцијата на рецензентот на приредениот ракопис, којшто констатирајќи бројни недостатоци во романот кој добил високи книжевни награди, се запрашува: «Јас дури, искрено се чудам како критиката и луѓето во жиријата не ги виделе до сега овие пропусти. Дали тоа, Ве молам, значи дека во оваа земја никој, освен, доцентите по литература не чита книги и не се занимава со логика?» (Андоновски 2001: 321).

3. Конечно, вакнатната цитатност во романот на Андоновски е сигнификативна и на рамништето на коешто го демонстрира моделот на илустративна цитатност (Ораиќ 1990: 43–51), којшто го репрезентира постмодернистичкиот однос кон минатото. Станува збор за цитатен модел којшто, за разлика од т. н. илуминативна цитатност, се одликува со: фокус врз илустрацијата на туѓите текстови, кон коишто се поставува афирмативно, преосмислувајќи ги и превреднувајќи ги, а со цел да ги сочува на едно семантички повисоко рамниште. Следствено, коментирајќи ги другите текстови (метатекстуалност), постмодерниот роман ќе се толкува и себеси во намерата да ја реafirмира сопствената релевантност во актуелниот миг и да се придружи кон веќе постоечкиот книжевноуметнички корпус (автореференцијалност). Но, во духот на постмодерните проблематизации и парадокси, Папокот на светот ја свртува својата критичка острица и кон самиот феномен вакантна цитатност, којшто ја афирмира творечката креација *ex nihilo*. Ваквата критичка димензија во романот е илустрирана токму низ интертекстуалните процедури кои ја допуштаат рамноправната релевантност и сепроникнатост помеѓу различните текстови и го сугерираат неминовното постоење на текстовните предлошки.

ЛИТЕРАТУРА

- Андоновски Венко (2001). Папокот на светот. Скопје. Култура.
- Женет Жерар Палимпсести. Во: Теорија на интертекстуалноста / Катица Ќулавкова (Прир.). Скопје. Култура. 2003, стр. 63–75.
- Урошевиќ Влада (1983). Ракописот од Китаб-ан. Лов на еднорози. Скопје. Македонска книга.
- Урошевиќ Влада. Писателот во дијалог со друго книжевно дело. Во: Нишката на Аријадна. Скопје: Мисла. 1986, стр. 105–117.
- Eco Umberto (2002). O književnosti. Beograd. Narodna knjiga.
- Jerkov Aleksandar (1991). Od modernizma do postmoderne: pripovedač i poetika, priča i smrt. IMPRINT Priština: Jedinство / Gornji Milanovac: Dečje novine. 202 s.
- Lachmann Renate (2002). Phantasia, Memoria, Rhetorica. Zagreb: Matica hrvatska. 465 s.
- McHale Brian (1987). Postmodernist Fiction. London: Taylor & Francis Ltd. 278 p. (Imprint Routledge).
- McHale Brian (1993). Constructing Postmodernism. London: Taylor & Francis Ltd. 356 p. (Imprint Routledge).
- Oraić-Tolić Dubravka (1990). Teorija citatnosti. Zagreb: GZH. 235 s.
- Pavličić Pavao. Moderna i postmoderna intertekstualnost. *Umjetnost riječi*. Zagreb, 1989. Br. 2–3, str. 33–50.
- Rose Margaret A. (1993) Parody: Ancient, Modern, and Post-modern. Cambridge University Press. 328 p.
- Waugh Patricia (2001). Metafiction: The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction. (New Accents). London and New York: Routledge. IX, 277 p.

Сведения об авторе:
Мария Георгиева-Димова,
доктор филол. наук
профессор
кафедра общего и сравнительного литературоведения
Филологический факультет им. Блаже Конеского
университет им. Свв. Кирилла и Мефодия в Скопье
(Республика Македония)

Maria Georgieva-Dimova,
Doctor of Philology
Professor
Department of General and Comparative Literature
Faculty of Philology them. Blaze Koneski
Sts. Cyril and Methodius University in Skopje (Macedonia)
marija.gorgieva@gmail.com

CITATION MYSTIFICATIONS